

¹Оразақынқызы Ф., ²Даулет Ф.

¹PhD, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
²әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан Республикасы, Алматы қ.,
e-mail: faridak09@mail.ru

**ҚЫТАЙ ТІЛІНДЕГІ ИДИОМАЛАРДЫҢ
ҚЫТАЙ МӘДЕНИЕТІНДЕГІ ОРНЫ**

Қай ұлттың болмасын сөздік қорында бір мағынаны білдіретін жеке-дара сөздерден өзге, бір-бірімен қосылып, я жалғасып келіп, тұтас бір ұғымда айтылатын сөз тіркестері болады. Оны қытай тілі грамматикасында идиома деп атаған. Мақалада қытай тіліндегі идиомалар берілген және идиомалардың қытай мәдениетіндегі рөлі, орны, маңызы қарастырылған. Сондай-ақ чыңъюй туралы ақпараттар беріліп, оның қытай тілі фразеологизміндегі орны, рөлі қарастырылса, идиомалар мысал ретінде беріліп, қысқаша тарихы түсіндірілген.

Түйін сөздер: қытай тілі, идиома, мәдениет, чыңъюй.

¹Оразақынқызы Ф., ²Даулет Ф.

¹PhD, Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
Республика Казахстан, г. Алматы
²Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
e-mail: faridak09@mail.ru

Место китайских идиом в китайской культуре

В любом невербальном словаре есть фразы, которые могут использоваться в одном целом, кроме отдельных слов, которые выражают одно значение. Это назывался идиомой в китайской грамматике. В статье рассматриваются идиомы на китайском языке, а также роль, место и смысл идиом в китайской культуре. Кроме того, дана информация о чыңъюй и ее роли в фразеологизме китайского языка, идиомы были приведены в качестве примера и даны их краткие истории.

Ключевые слова: китайский язык, идиома, культура, чыңъюй.

¹Orazakynkyzy F., ²Daulet F.

¹PhD, Kazakh National Pedagogical University named after Abay
²Kazakh National University named after Alfaraby
PhD e-mail: faridak09@mail.ru

Place Chinese idioms in Chinese culture

In any nonverbal dictionary there are phrases that can be used in one whole, except for single words that express one meaning. It was called an idiom in Chinese grammar. The article examines idioms in Chinese, as well as the role, place and meaning of idioms in Chinese culture. In addition, they gave information about chyyuyu and its role in the phraseology of the Chinese language and idioms were given as an example and given a brief history.

Key words: Chinese, idiom, culture, chengyu.

Тіл – әрбір ұлттың мәдениетімен, рухани құндылықтарымен бірлесе қайнасқан әлемнің тілдік бейнесінің ұлттық бедерін айқындаушы құрал.

Әртүрлі мәдениет өкілдерінің санасындағы, танымындағы әлем бейнесі әртүрлі және әр

халықтың өмірді тануында, қабылдауында ұқсастықтар, ортақ, жалпы жақтарымен қатар, өзіндік айырмашылықтар мен ерекшеліктер болады. Ол сөз жоқ, тілде көрініс табады, ал сол тілді зерттейтін әр ұлттың өзінің тіл ғылымы бар. Соның ішінде тұрақты сөз тіркестері тілімізде

айрықша орын алады. Тұрақты сөз тіркестеріне қатысты терминдердің бірі идиома. Идиома – семантикалық жақтан бөлініп ажырамайтын, біртұтас мағынасы құрамындағы сыңарларының негізгі, номинативті мағынасынан мүлдем алшақ, мүлдем басқа мағына беретін тізбектер. Идиома – сөздің бір-бірінің лексика-семантикалық мән-мағынасына ешбір қатысы болмайтын, мүлде басқаша мағына береді. Бұларды басқа тілге сөзбе-сөз аударуға келмейді, бөліп жаруға болмайды. Идиома терминін қазақ тілінде І. Кеңесбаев фразеологиялық түйдектер деп атаса, Қ. Аханов пен Ә. Болғанбаев фразалық тұтастықтар деп атаған. Белгілі лингвист Ю.А. Шафрин: “идиома – это ряд слов, употребляемых совместно и сообщающих этому ряду значение, не совпадающее со значением каждого из слов идиомы, взятого поодиночке”, – деп анықтама береді (1). Идиомалық топтағы сөздердің байланысы берік болады, олардың тұтас топ болып тұрғандағы беретін мағынасы жеке тұрғандағы мағыналарына қатысты болмай мүлде бөтен мағынаны білдіреді. Мысалы: қабырғанмен кеңес (ойлан), тісін қайрап жүр (өшігіп жүр), сиырқұйымшаққа салу (бір нәрсені созып кету), беті бері қарады (айыға бастады). Мұндай идиомалар қазақ тілінде ғана емес, басқа да шет тілдерінде де кездеседі. Қытай тілі де қазақ тілі сияқты идиомалық тізбектерге бай және олар кең қолданыста болып табылады.

Қай ұлттың болмасын сөздік қорында бір мағынаны білдіретін жеке-дара сөздерден өзге, бір-бірімен қосылып, я жалғасып келіп, тұтас бір ұғымда айтылатын сөз тіркестері де болады. Яғни, бір сөзбен айтқанда, осы жоғарыда айтылмыш ұғымдардың жиынтығы қытай тілінің грамматикасында да идиомалар деп аталады. Идиомалар да өз кезегінде 成语[chéngyǔ] (мақал-мәтелдер), 惯用语 [guànyòngyǔ] (қалыптасқан сөз тіркесі), 俗语 [súyǔ] (хикмет сөздер), 歇后语 [xiēhòuyǔ] (аяқталмай қалған сөйлемнің соңғы жартысы) және т.б. сияқты бірнеше түрге бөлінеді.

Қытай идиомдары Қытайдың терең мәдени мұрасы болып табылады. Идиомаларда қытай тілінің мәнерлілігі, бейнесі, тереңдігі, икемділігі, бүкіл тарих кезеңінде жиналған адамдардың даналығы жатыр.

Қытай тілінде идиома сөздер қашанда өзекті түрде зерттеледі, тіпті идиома жинақ сөздік кітаптарда жарыққа шығып жатады. Солардың бірі Юнпэй Суннің 2000 ж. жарық көрген идиома сөздігі. Онда 14 мың идиома сөздер түрі қарастырылған, олардың кейбірі күнде-

лікті жиі қолданылса, кейбірі ара-тұра ғана қолданылады (Прядохин, 1977: 4). Қытай тіліндегі идиомаларды басқа тілге аудару немесе басқа тілдегі эквивалентін табу өте қиын, себебі қытай тіліндегі идиома сөздердің негізгі мағынасы тереңде жатыр, ол бір хикаямен не тарихи фактімен байланысты болады. Сөзімізге дәлел ретінде, мысал келтірсек 高山流水 — «Биік таулар мен ағын сулар».

Қытай тіліндегі әр идиома ауыздан ауызға таралу арқылы бүгінге дейін жетіп, қытайдың тарихы мен елдің мәдени принциптерін жақсы меңгеруге өз септігін тигізген. Мысалы, 明辨是非 — *Мин* (түсінікті) *Бьен* (айырту) *Ши* (жақсы) *Фэй* (жаман)» бұл дегеніміз жақсыны жаманнан айыра білу дегенді білдіреді. Қазір 成语 – чыңюй терминімен аталған қытай фразеологиясында фразеологизмдердің 4-5 жігі бар. Фразеологизмдер құрылымдық-семантикалық сипаттамалы бойынша емес, стилистикасы мен шығу-тегі бойынша жіктеледі. Солайша, Ма Гаофань фразеологиялық бірліктердің 5 негізгі жіктерін атайды:

成语 чыңюй – идиома

谚语 янюй – мақал

歇后语 Сехоуой – астарлы сөз

惯用语 Гуанёңюй – фразеологиялық тіркес

俗语 суюй – мәтел.

Чыңюйлар туралы айта кететін болсақ, чыңюй 成语 – ежелгі қытай тілі ережелері бойынша құралған, жалпылама ауыспалы мағынасы бар, мәнерлі сипатқа ие тұрақты фразеологиялық тіркес (жиі төрт иероглифтен тұрады) (Цзяньман, 1981: 361-370).

Тарихи чыңюйларға 图穷匕见 tu qiong bi xian сөзбе-сөз аударғанда – «карта ашылып, қанжар анықталды» Чжанго (б.з.д. 453-221 ж.) дәуірінің жазба ескерткіші деп атайды – Сыма Цяннің «Жауласқан патшалықтар жоспарлары» мен «Тарихи жазбалар». Сондай-ақ, тарихи чыңюйларға 四面楚歌 sì miàn chu ge – «жан-жағынан қоршалу, тырыққа тірелу», 指鹿为马 zhǐ lù wéi mǎ – «әділеттікті қайтару; бір нәрсені екіншісіне ұқсату, ақты қара деп тану» деген сөз тіркестері жатады.

Философиялық чыңюйларға 拔苗助长 bā miáo zhū zhāng – «шыдамсыз» деген мағыналы тіркестер жатады:

Сун патшалығында бір өте шыдамсыз мінезімен ерекшеленетін адам өмір сүріпті. Ол күні-түні алқабындағы екпелерін қадағалап, қашан өседі екен деп күтумен болды. Бір күні ол бір жақсы амал ойлап тапты – екпелерді тез өсіру үшін оларды аспанға тарқылау. Оған екпелері сол

мезетте өсе бастағандай көрінді. Үйіне шаршап қайтып, отбасына қуанышты жаналығын айтып береді. Оны естіген ұлы жүгіріп барып, алқапқа қараса екпелердің өспей, өліп қалғанын көреді.

Қытай әдебиетінің бастамасы саналатын «Шицзин» Қытай *канондық әдебиеті* – чыңюйлардың маңызды шығу-тегі болып табылады. Мысалы, 巧言如簧 qiao yan ru huang – қызыл тілді», ал 明哲保身 ming zhe bao shen чыңюй – «Құдай сақтанғанды сақтайды» деген мағыналы тіркестер дәл осы «Шицзин» канонынан шыққан.

«Сы шу» конфуциандық канонына Мыңцзының моральдық борыш туралы айтқан бір атақты сөздерді де кірген: Өмір – бұл мен қалайтын нәрсе, ал борыш та – мен қалайтын нәрсе. Егер екеуін де алу мүмкін емес болса, мен өмірден бас тартып, борышты таңдаймын – депті. Мыңцзының осы айтқан сөзінен 舍生取义 she sheng qu yi – «борыш үшін өмірден бас тарту» деген чыңюй туындаған. Сонымен қоса, көптеген чыңюйлардың бастамасы буддизмнің *дини оқулықтарында* да жатыр: 三生有幸 san sheng you xing – «үш өмірде де бақытқа ие болу» – «ғажап, бірақ қиын жолды мүмкіндік» деген мағынада (Хуаньцин, 1996: 355-372). Көптеген чыңюйлар ұрпақтан-ұрпаққа ауызша беріліп отырған, не әдеби шығармаларға көшірілген ежелгі Қытайдың ауызша тілінің үлгілерінен де құралады. Мысалы, 井水不犯河水 jing shui bu fan he shui – «әркімнің өз жолы бар» («Қызыл сарайдағы түс»). Кей жағдайларда чыңюйлар мақалдардан да құралады: 本性难移 ben xing nan yi – «өз табиғатын өзгерту қиын» чыңюйі 江山易改, 本性难移 jiang shan yi gai, ben xing nan yi мақалынан – «өз табиғатын өзгерткенше, таулар мен өзендерді өзгерткен оңай» шыққан (Цзиньюй, 1995: 208). Мәдениаралық қарым-қатынас құру, қытай тілін үйрену тиімділігін арттыру, түрлі мәтіндерді аударудың сапасы мен әр түрлі мәдениеттердің өзара қарым-қатынасын жақсарту қажеттігіне байланысты. Чыңюйлардың құрылымдық ұйымдастырылуы синтаксистік байланыстардың бірі – *параллелизмнің* қолдануымен сипатталады. Бұл берілген байланыс идиоманың құрылымында симметрия құру арқылы салынады. Чыңюйдің құрылымының симметриялығы көптеген прагматикалық мақсаттарға қол жеткіздіреді: Біріншіден, – 字 – 板 (yǐ zì yǐ bǎn) «сөздерді мұқият сөйлеу, алтын сөз, әр сөз өлшемі; әр нәрсені өз орнымен, тәртіппен істеу» – чыңюйінің құрылымындағы тегіс және сынық тондарды қайталау арқылы белгілі бір әуездік сурет құру. Екіншіден, сөз сөйле-

генде реципиенттің идиомаларды қабылдауын жеңілдетеді. Идиомалар құрылымы симметрия принципі ұстанады: құрылымның алғашқы екі бөлігіндегі синтаксистік байланыс үшінші және төртінші бөліктерінің арасында да қайталанатын, тіпті бұл жұптардың бөліктері синоним, антоним не аналог болулары мүмкін. Идоманың құрылымының симметриялық жұптары арасында белгілі бір логикалық байланыс бар. 摩拳擦掌 (mó quán cā zhǎng) «ынталы, шыдамсыз, ұрысқа ұмтылу». 摩拳 (жұдырық ысқылау) және 擦掌 (алақан уқалау) симметриялы жұптарында біркелі баяндауыш-объектілі синтаксистік байланыс байқалады. Жұптың бірінші бөліктері 摩(mó) – ысқылау және 擦(cā) – уқалау, ысқылау – синонимдер, ал екінші бөліктері 拳(quán) – жұдырық пен 掌(zhǎng) – алақан – аналогтар болып табылады (Дэфэн, 1987: 528). Сол арқылы идиомалар терең мағына береді. Қысқа сөздерден құралып, терең мағынаға ие екендігін көрсетеді. Қытай тіліндегі идиомалар тіл білімі сласында да, өнер саласында да, сондай-ақ тарих саласында да ерекше орын алады. Солардың бірі тарихи идиомалар. Қытай тілінде тарихи идиомалар айрықша орында. Мысалы, «Елікті көрсетіп, бұл жылқы» дейді.

指鹿为马(zhǐ lù wéi mǎ)

Цинь мемлекетінде (259-207 ж.) өмір сүрген Чжао Гао атты белгілі бір қайраткер амбициялық ойларға ие тұлға еді. Күндердің бір күні ол билікті өз қолына алу мақсатымен, қасындағы адамдарды сынамақшы болады. Олардың қайсысы өзін қолдап, қайсысы қарсы шығатынын тексеру мақсатында оларға бір айла ойлап табады. Бір күні ол императорға елікті әкеліп, бұл жылқы, императорға сыйлаймын дейді. Император тұрып: бұл елік, жылқы емес, сен қателестің дейді. Алайда, Чжао Гао өз сөзінен таймай, бұл жылқы, сенбесеңіз, қоластыңыздағы сарбаздардан сұрайық дейді. Сол кезде, сарбаздардың кейбірі Чжао Гаодан қорыққаннан бұл елік деп мойындаса, кейбірі бұл елік емес жылқы деп қарсы шығады. Кейіннен Чжао Гао өзіне қарсы шыққан сарбаздарды әртүрлі әдіспен жазалайды.

Мұндағы идиоманың мағынасы: мақсатыңызға жету үшін, ақ үшін қараны ақшамен сатып алып, шындықты өтірікпен шатастыру.

“Балықтың көздерін гаухар таспен айырбастау” 鱼目混珠(yú mù hùn zhū). Бұл оқиға Мань Юань есімді кейіпкермен байланысты. Бір күні адам гаухар тастар сататын саудагерге кезігіп қалады. Саудагердегі үлкен қара гаухар тасты көріп, қатты ұнатып үйіне сатып алып келеді. Үйіне келген соң, оған бір үлкен қобдиша жасап,

гаухар тасты сонда сақтайды әрі ешкімге көрсетпейді. Мұны естіген көршісі Шоу Лян, менде де гаухар тасты бар деп мақтанады. Ол гаухар тасты есігінің алдынан тауып алған болатын. Бір күні, Мань Юань мен Шоу Лян сырқаттанып қалады. Дәрігердің айтуы бойынша, олардың жазылуы үшін, гаухар тастан дайындалған, ұнтақталған дәрі ішулері керек. Басқа амалдары болмаған соң, екеуі де гаухар тастарынан дәрі жасайды. Арада уақыт өткен соң, Мань Юаню аяққа тұра бастады, ал Шоу Лян сырқатынан жазылмайды. Дәрігерге болған жағдайды баяндаған соң ғана, оның аурудан жазылмай жатқан себебі анықталады. Оның қолындағы гаухар тас емес, жай ғана балықтың көзі екен. Сол себепті де дәрі өз әсерін бермеген. Мұндағы идиоманың мағынасы: шындықты өтірік айту. Шынайы шикізатты сапасыз шикізатпен айырбастау (Хуаньцин, 1996: 355-372).

«Үш рет нұсқау беріңіз және бес рет түсіндіріңіз».三令五申 (sān lìng wǔ shēn)

Көктем мен күзде (б.з.д. 770-476 ж.) Танымал стратег Сунцзу У губернаторына өзінің басты еңбегін – «Соғыс өнері» трактатын көрсету үшін келді. Ол өз мемлекетінің әскери күшін көтеру үшін У әскерлерін үйретуді ұсынды.

Сунцзу стратегиясының қаншалықты жақсы жұмыс істейтінін көру үшін, билеуші оны алдымен әйелдерді оқытуын сұрайды. Оған ханшайымның 108 қызметшісін оқытуға береді. Ол әйелдерді екі отрядқа бөліп олардың басшылары ретінде патшаның екі сүйікті қызметшісі тағайындайды. Әркімге қару беріліп және қатар қатарынан тұруға бұйрық беріледі. Сунцзу оларды барабан орамдарының иірімімен бағытталуға және төрт бағыт бойынша қалай дұрыс жүру керектігін түсіндіреді және берілген нұсқауды, бұйрықты дұрыс орындаулары керектігін айтады. Сунцзу әйелдерден ережені түсіндіңіздер ме деп сұрағанда, барлығы да түсінікті деген жауап алады.

Сунцзу тренингті бастайды. Барабанды сақтықпен соға бастайды, яғни әйелдер оңға жүру керек, бірақ ханымдар оның бұйрығын орындамай тек күлкіге айналдырып тұрады. Сунцзу оларға дауыс көтермей, тек: «Егер командир нақты нұсқау бермесе, бұл оның кінәсі», – деді. Кейін ол барабанды әртүрлі ритмдерде бірнеше рет ұрып, тағы да әйелдерге жүруге нұсқау береді. Алайда, әйелдер де олардың командирі де бұл нұсқауды да орындамай, тағы да ойынға айналдырып тұрады.

Бұл жолы Сунцзу қатал: «Командирге берілген нұсқауға мойынсұнбаса – бұл командирдің

кінәсі!» – деп жауап берді және екі қолбасшыны жазалауды бұйырады. Тренингті бақылап отырған, билеуші екі қызметшісін жазаламауды сұрайды. Сонда Сунцзу соғыс алаңында бас қолбасшының бұйрығы патшаның бұйрығынан гөрі маңызды және барлық сарбаздар қолбасшының бұйрығымен жүретіндігін қатал түрде ескертеді. Және екі командир өлім жазасына кесіледі. Ары қарай, Сунцзу қайтадан екі жаңа әскерлерді командир қылып тағайындады. Жаттығу ары қарай, жалғасын тауып жатады, бұл жолы барлығы дұрыс орындалады. Осындай қатал тәртіптің арқасында Сунцзудің үйретілген әскері У-дың ең қуатты әрі күшті әскері болып шығады. Идиоманың мағынасы: Бір нәрсені қайта-қайта түсіндіргенше, бірнеше рет нұсқау берген дұрыс, яғни «Жүз рет атып, жүз рет дөп түсу. 百发百中 (bǎi fā bǎi zhōng).

Бұл оқиға Шу патшалығында күрескен патшалықтар кезінде болған. Бір күні Пэндан есімді адам Яң Ю Жи-ге келіп, оны садақ атумен күресуге жарысқа шақырды. Пэндан бір-бірден жебені алып, ата бастады. Оның бір-бірден атқан жебесі нысанаға дәл тиді. Осыдан соң, ол Ян Ю Жи өзіне қарсылас бола алмайды деген үлкен сеніммен тұрды. Алайда Ян Ю Жи бір мезгілде үш жебені шығарып, үшеуін де нысанаға бір мезетте дәл тигізді. Пэндан өзінің жеңілгенін мойындап, көңіл-күйі түсіп кетті. Идиоманың мағынасы: ең бастысы әрқашан мақсатқа қол жеткізу.

Тілі балдың – қынабында қанжар бар.

Бұл идиома Сима Гуан (1019-1086) әулеті кезінде «Зиче Тонтиен» ежелгі кітабынан алынған. Тан әулетінің басшысы император Сюаньзонг (685-762 ж.) орынбасары Линфу Ли болды. Ол каллиграфия және кескіндеме саласында тәжірибелі маман, сондай-ақ өзара ниеті орынбасар ретінде танымал тұлға.

Ол императордың қандай істерді ұнататынын, оған қалай жағыну керектігін білу мақсатында жанында әрдайым жұмыс жасайтын қызметшілеріне ақша төлеп, император туралы толық ақпарат жинаған. Солай оның сеніміне кірудің жолын іздеген. Өзге шенеуніктер мен министрлердің алдында императорды мақтаудың жолын тауып, императорға жаман хабар әкелген әрбір министрді төмендетуге тырысқан. Бір күні сотта Линфу Лиға бір министр кінә тағып, айыптайды. Ол сол сәтте мән бермеген кейіп танытқанымен, ол министрден кек алуды жоспарлайды. Бірде Ли осы министрге алтынның Хуа төбесінде жасырын болғанын және императордан зергерлік бұйымдарды қазып алуға рұқсат сұра-

уын сұрайды. Адал әр ақкөңіл министр бірден императорға жүгінеді. Бұны естіген император қуана кетеді, бұл жайтты Лиге жеткізіп, онымен талқылауды жөн көреді. Алайда, Ли бұл қауіпті іс, Хуа төбесінің Мәртебелі орын, барлық қазыналар сонда болғанымен, тау шатқалы императордың денсаулығына зиян тигізетінін айтады. Ол: «Мәртебелімізге зиян келтіргісі келетін адам кім?» – деп сұрайды. Император Лидің сөзіне сеніп, Хуа шатқалына шахта құру идеясын қате идея деп санап, ұсыныс білдірген министрді қызметтен босатып, алыстағы провинцияға жібереді. Кейіннен Лидің осы әрекеті туралы басқа шенеуніктерге ақиқат келгенде, олар туралы: «Тілінде балы бардың, қынабында қаруы бар деген екен». Бүгінде қытайлықтар мейірімді көрінетін адамдар туралы сөз қозғалғанда осы идиоманы жиі қолданады екен. Орыс тілінде осыған ұқсас сөз бар: «Ерінде – бал, ал жүрегінде мұз».

«Көрмеген затты ұнату».

Ye-gun дракондарға деген сүйіспеншілігімен танымал болды. Ол айдаһарларды өте жақсы көрді, оның үйінің қабырғаларында, есіктерде, терезелерде, пучкаларда және бағаналарда дракондар бейнеленген. Оның киімдерінде де інжу-маржандармен безендірілген дракондар бейнесі бейнеленген. Ол дракондарды ұнататынын жиі айтатын. Бір күні, оның дракондарды ұнататынын естіген, көктегі бір айдаһар келіп, оған алғысын білдірмекші болады. Сөйтіп, дракон Ye-gun-ге келеді. Алдында драконды көрген адам қатты қорқып кетеді. Оны сезген, дракон таңқалып, «Мен сізге аңызға айналған дракондар ұнайтындығын естідім. Сен неге менен қорқасың» деп сұрайды. Сонда Ye-gun мен дракон бейнесін жақсы көремін, сіздің өзіңізді көру ол басқа ғой, – деп үйден қашып шығып кетеді. Содан кейін біз, Ye-gun-нің шынайы драконды емес, жай ғана дракон бейнесін ұнататындығын білдік.

Осы оқиғадан соң, бұл әңгіме батыс хан әулетінің жазушысы (б.з.д. 23 ғасыр) жазушы Лю Сянның «Жаңа кіріспесіне» енгізілді. Осы оқиға кейіннен «Ye-gun көрмеген драконды жақсы көреді» – «Көрмеген затты ұнату» идиомасының 葉公好龍 туындауына себеп болды. Қытайлықтар бұл идиоманы екіжүзді адамдар үшін жазылған деп бағалайды.

Осы сынды бірнеше мағынасы терең, идиомалар қытай тілінде өте көп. Қытай тіліндегі идиомалар тарихпен немесе мәдениетпен шектелмейді, сондай-ақ әлемдегі шынайылыққа да негізделеді.

Мысалы, Бамбук. 竹(zhu)

Ежелгі заманнан бері бамбук азық-түлік, баспана, киім, қағаз, аяқ киім үшін материал ретінде қолданылған. Қытайлықтардың ежелден бері өмір сүретін тарихи фактісі де тілдік құралдармен көрсетілген. 竹 (zhu) иероглифі бамбук жапырақшасына ұқсайтын пішінде екі графемадан тұрады. Екі графема бір-бірінен бөлінбейді, тек олар бірге бірлік, мәңгілік махаббат, нәзік бақыт символы – гер-гидрофильді құрайды. Үйлену тойларында әрқашан бамбуктан жасалған бұйымдар (қалыңдық үшін палангина, сыйлық желдеткіші) берілген. 竹 zhu (бамбук) сөзі 祝 zhu (дұға, тілек, құттықтаулар) деген мағынаны да білдірген. Жаңадан тұрғылған үйге, үйдің іші гүлденсін әрі тыныштық орнасын деген тілекпен төрт таңбадан 竹苞松茂 Жу Бао ән Мао (бамбук Керемет, қалың қарағай) тұратын суретті сыйға тартып, оны үйінің төріне іліп қою дәстүр болған. Халық арасында тарап кеткен, мақал-мәтелдерде бамбук ағашының бір түрі 250 жылда бірі рет ғана гүлдейді, сол ағаш гүлдеген уақытта, қайғылы оқиға болады деген наным болған. 竹子开花兆灾 (zhuzi kai hua zhao zai) – «бамбук гүлдеді – бақытсыздық келді» деген сөз содан қалған. Бамбуктың бейнесі «бос адамның» табиғатын анықтау үшін де қолданылған (Шуан, 2013).

Шынайылыққа бағытталған қытай тіліндегі идиомаларының қысқаша түрлерінен бірнеше мысал беріп өтсек.

喜从天降 (xǐ cóng tiān jiàng) – Көкпен бақыт жауғандай.

吠非其主 (fèi fēi qí zhǔ) – Қойжайынынан басқаның бәріне үреді.

天涯地角 (tiān yá dì jiǎo) – Жердің шетіндегі теңізден тыс.

守株待兔 (shǒu zhū dài tù) – Теңізде ауа райын күту.

步步为营 – Әскери лагерді біртіндеп орнату (бірте-бірте жоспарланған мақсатқа жету).

未雨绸缪 – Жаңбырдан бұрын, қолшатыр туралы ойлану (алдын ала әрекет ету)

活到老 – Бір ғасыр өмір сүр, бір ғасыр оқы.

青天霹雳 (qīng tiān pī lì) – Көкпен келген бұлт сияқты

山不转路转 (shān bù zhuàn lù zhuàn) – Тар әлем.

无风不起浪 (wú fēng bù qǐ làng) – Жел болмаса шөптің басы қимылдамайды.

如坐针毡 (rú zuò zhēn zhān) – Жанын шүберекке түйіп отыру.

百闻不如一见 – Жүз рет естігенше, бір рет көр

老马识途 – Ескі жылқы боранды бұзбайды.

Тізбектей берсек, қытай тіліндегі идиомалардың санына да, шегіне де жете алмасымыз анық. Маңыздысы саны емес, қаншалықты сапалы екендігіне жоғарыда келтірілген мысалдар арқылы көз жеткізгендей болдық. Әр халықтың қазынасы әдебиеті, мәдениеті, көркем сөздермен толыққан десек, қате пікір болмасы анық.

Қорытындылай келе, әр ұлттың тіл байлығы тек ұзын сөздің санымен ғана өлшенбейтіндігін байқадық. Сөз байлығы деген ұғым сөздің әр алуандылығы мен мағына реңктерінің молдығымен бағаланатын аса күрделі категория. Ұлттық тілдің сөз қазынасының бірі идиома сөздер құрамы жағынан тұрақтылығымен, кез келген тұста қолдана беруге болмайт-

ын талғампаздығымен, мағына-мазмұн тереңдігімен ерекшеленіп тұратын тілдік құбылыс. Халықтың салт-санасы, дүниетанымы, дәстүрлі мәдениеті мен сан ғасырлық білімдер жүйесі тұрақты сөз тіркестерінен көрініс тауып, тіл қазынасының ерекше бір қымбат дүниесі – сөз жүлгесінің ішінде шоқтығы болып көрінетіні белгілі. Тілдің інжу маржандай көрінетін сөз орамдарының қаймағын бұзбай орынды жұмсау – тіл мәдениеттілігін, сапасын көтеретін жайт. Идиомалар сөзімізді өткір, көрікті, образды ету үшін жұмсалады. Жалпы, қытай тіліндегі идиомалар өте көп, кең қолданысқа ие және мейлінше бай. Кең даланы иемденген халықтың сөз байлығының нәрлі бастауы ешқашан сарқылмайды.

Әдебиеттер

- 1 «Джүңгуо да бай кэ чуан шу, үй ян вен цзы» (Қытайдың үлкен энциклопедиясы, тіл және жазу бөлімі). – Пекин: Қытай энциклопедиясының баспаханасы, 1998.
- 2 Прядохин М.Г. Китайские недоговорки – иносказания. – М., 1977.
- 3 Чжу Цзяньман. Основные формы чэньюй и специфика их структурных законов: материалы по исследованию современного китайского языка. 2-бөлім. – Шанхай: Шанхай цзяюй баспасы, 1981. – 361-370 б.
- 4 Чжоу Хуаньцин. Исследование чэньюй с компонентами-числительными: сб. статей юбилейной конференции по обучению китайскому языку как иностранному. – Пекин: Пекинский институт языкознания, 1996. – С. 355-372.
- 5 Чан Цзиньюй. Лексика китайского языка и культура. – Пекин: «Бэйцзин жэньминь» баспасы, 1995. – 208 с.
- 6 Ян Дэфэн. Китайский язык и его связь с культурой. – Пекин: «Бэйцзин дасюэ» баспасы, 1999. – 214 с. 231. ШШ, тш -Ш, 1987. – 528 бет.
- 7 Войцехович И.В. Практическая фразеология современного китайского языка. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2007.
- 8 Чэнь Шуан китайские идиомы (чэньюй 成语) как компонент содержания межкультурной компетенции // Вестник Пермского Университета. – 2013 (69).

References

- 1 Kitaydin ulken enctropeidiyasi, til jane jazu bolimi. – Pekin: Kitay enseklopedyasinin baspahanasi, 1998.
- 2 Pryadohin M.G. Kitayskye nedogovorki – inoskazanye. – Moskva, 1977.
- 3 Chju Czyanman. Osnovnye formi chengyu i spetsifika ih strukturnurnyh zakanov// Materyali po issledovaniyu sobremennogo kitayskogo yazika. 2 bolim. Shanhai: Shanhai tsaoyu baspasi, 1981. - 361-370.1bet.
- 4 Chjou Huantsin. Issledovanye chengyu s komponentnami-chislitelnyv // Iz sb. Statei yubileinoi konferentsii po obucheniuyu kitaiskomu yaziku kak inostrannomu. – Pekin: Pekinskii institut yazikoznaniya, 1996. 355-372 bet.
- 5 Chan Tszinyii. Leksika kitaiskogo yazika i kultura. Pekin: Beitszin jenvin baspasi, 1995. – 208 bet.
- 6 Yan Defen. Kitaiskii yazik I ego svyaz s kulturoi. Pekin: Beitszin daosyie baspasi, 1999. – 214 c.231.ShSh, tsh-Sh, 1987 -528 bet.
- 7 Voitsehovich I.B. Prakticheskaya frazeologiya sovremennogo kitaiskogo yazika. – Moskva: AST: Vostok-Zapad, 2007.
- 8 Chen Shuan Kitaiskie idiomi (chengyu 成语) Kak komponent soderjanya mejkulturnoi kompetensii, 2013 (69) Vestnik Permskogo universiteta.